

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики. К.: Академія, 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології: моногр. Львів: Видавничий центр Львівського націон. університету, 2000. 237 с.
3. Бойко В. Проблема орфоєпії української мови. Мовознавство. № 11. 1937. С. 41–46.
4. Бондар О., Карпенко Ю., Микитин-Дружинець М. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. К.: ВЦ «Академія», 2006. 367 с.
5. Горбаневский М., Караулов Ю., Шаклеин В. Не говори шершавым языком. О нарушениях норм литературной речи в электронных и печатных СМИ. М.: Галерея, 2000. 272 с.
6. Горпинич В. Русско-украинский орфоэпический словарь. К., 1992. 254 с.
7. Дружинець М. Українське мовлення сучасної молоді України та зарубіжжя: нестійкі норми вимови. Мова: класичне – модерне – постмодерне. К., 2017. Вип. 3. С. 219–227.
8. Дружинець М. Українське усне мовлення за Кобзарями-першодруками Тараса Шевченка (1840), Петра Гулака-Артемівського (1877), Євгена Гребінки (1878). Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. 2016. № 26. С. 125–131.
9. Микитин М. Відбиття народного мовлення у фольклорній збірці «Вірші. Приповідки або те(ж) прислів'я] посполитые...» Климентія Зіновієва. Мова та стиль українського фольклору. К.: ІЗМН, 1996. С. 154–160.
10. Микитин М. Кодифікована вимова звукосполук у пам'ятках XIX ст. Записки з українського мовознавства. 2003. № 12. С. 180–188.
11. Прокопова Л. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді. Мовознавство. 1990. № 6. С. 17–26.
12. Фащенко М. До проблем орфоєпії. Записки з українського мовознавства. 2000. № 9. С. 369–380.

УДК 811.161.2'373.46:666.3/7

**СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ****STRUCTURAL AND GRAMATIC CHARACTERISTICS
OF UKRAINIAN CERAMIC TERMINOLOGY****Золота О.В.,***аспірант кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених вивченню керамічної термінологічної лексики. Досліджено структурно-граматичні характеристики субмови кераміки. Визначено структурні типи керамічних лексем (терміни-слова і терміни-символи). Проведено класифікацію однокомпонентних номінацій. Проаналізовано символні лексичні одиниці керамічної галузі. Подано граматичну характеристику номінативних термінологічних одиниць кераміки.

Ключові слова: термін, керамічна термінологія, керамічний термін, термін-символ, однокомпонентна номінація, термін-епонім.

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященных изучению керамической терминологической лексики. Исследованы структурно-грамматические характеристики метаязыка керамики. Определены структурные типы керамических лексем (термины-слова и термины-символы). Проведена классификация однокомпонентных номинаций. Проанализированы символные лексические единицы керамической отрасли. Представлена грамматическая характеристика номинативных терминологических единиц керамики.

Ключевые слова: термин, керамическая терминология, керамический термин, термин-символ, однокомпонентная номинация, термин-эпоним.

The article continues the cycle of author's publications devoted to the study of ceramic terminological vocabulary. The structural-grammatical characteristics of the submixture of ceramics have been studied. The structural types of ceramic lexemes (terms-words and terms-symbols) are defined. Classification of one-component nominations has been conducted. The symbolic lexical units of the ceramic branch are analyzed. The grammatical description of nominative terminological units of ceramics is given.

Key words: term, ceramic terminology, ceramic term, term-symbol, one-component nomination, term-eponym.

Постановка проблеми. Велике значення в лексико-семантичному дослідженні термінології має визначення шляхів її поповнення, а саме способів утворення терміноодиниць.

Поповнення термінологічних словників відбувається різними шляхами. Цей процес наявний у кожній фаховій субмові: утворення нової терміноодиниці на базі рідної мови, авторське термінотворення, термінологізація загальноживаних слів на основі подібності за зовнішнім виглядом або за виконуваними функціями, транстермінологізація термінів, використання морфологічних та синтаксичних ресурсів рідної мови або чужомовних компонентів для утворення терміноназв, міждисциплінарні та іншомовні запозичення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення моделей побудови термінологічних систем стало пріоритетним завданням у працях провідних українських і закордонних мовознавців. Учені звертали увагу на принципи, за якими відбувалося термінотворення в досліджуваних ними термінологіях. Так, дослідниці А.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва зазначали, що «поява нового терміна зумовлена як логосом, так і лексисом: необхідність у тому чи іншому терміні та його загальний тип мотивовані сферою логоса (рухом наукового знання), а його конкретний вигляд значною мірою визначається сферою лексиса (лексичною системою мови – терміносистемою з її термінологічним узусом)» [9, с. 193]. В.М. Лейчик у процесі вивчення «мовних тенденцій», що превалюють під час створення або відбору лексичних одиниць, наголошував на важливості вираження принципів формування галузевих термінологій. Науковець зазначав, що «відбір принципу формування термінології, зокрема фахової, визначається комплексом лінгвістичних, прагматичних і термінознавчих чинників» [6, с. 133]. За визначенням С.В. Рождественської, поява термінів у межах термінологічних систем відбувається за словотворчими моделями, притаманними кожній національній мові. «Мова пропонує термінології свої принципи організації. Відбувається селекція способів. Саме ці способи є найбільш продуктивними у творенні термінів цієї системи» [8, с. 60–61].

Українські мовознавці Г.Л. Вознюк, С.З. Булик-Верхола й ін. зауважують, що «для виникнення терміна необхідна чітка дефініція, чого не потребує нова одиниця загальноживаної лексики» [2, с. 193]. Вони розглядають використання різноманітних засобів для створення нової номінації, що вважають досить складним процесом, зумовленим зовнішніми та внутрішніми чинниками.

Слушною є думка І.М. Кочан щодо утворення термінів. Під час аналізу проблем сучасної термінологічної деривації науковець доходить висновку, що «терміну варто надавати такої структури, в якій би він сам вказував на своє місце в поняттєвій системі» [5, с. 206].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження граматичних ознак керамічних термінів та структурна характеристика керамічної терміносистеми.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: класифікувати структурні типи номінацій керамічної термінології; дослідити граматичний склад термінів субмови керамічної галузі.

Актуальність статті зумовлена потребою цілісного й усебічного аналізу української керамічної термінології, яка сьогодні недостатньо досліджена на лінгвістичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Щодо структурного типу номінацій керамічної галузі виокремлено терміни-слова та терміни-символи. У межах типу терміни-слова вважаємо за доцільне класифікувати однокомпонентні та багатокомпонентні терміноодиниці.

Більшість номінацій керамічної галузі представлена термінами-однословами.

Серед однокомпонентних термінів кераміки виділяємо:

– непохідні терміноодиниці («прості, або кореневі» терміни [3, с. 121]): *глина, дефект, зерно, каолін, кераміка, марка, млин, паста, піч, прес, ротор, сировина, тісто, фаза, шамот, шлікер* та ін.;

– похідні терміноназви («афіксальні» терміни [3, с. 121]): *активатор, аспірація, білість, брикетування, вібрування, дробарка, футерування, шаруватість, штовхач* і под.;

– терміни-композити: *авторадіографія, біо-кераміка, важкотопкий, вібростіл, глином'ялка, дрібнозернистий, пінокераміка, пробовідбірник* та ін.;

– терміни-юкстапозити: *глинозапасник-котлован, завантажувач-штовхач, контрольно-вимірювальний, майстер-формувальник, фільтр-прес* і под.;

– терміни-аббревіатури: *ВСК – високотемпературна кераміка, ГПП – гаряче ізостатичне пресування, ЛАС – літєвоалюмосилікатна кераміка, МЗЦ – масозаготівельний цех, ПХС – плазмохімічний синтез, ПАР – поверхнево-активні речовини* та ін.

Терміни-символи в межах термінології кераміки – це передусім формули хімічних елементів, використовуваних у керамічному виробництві:

$Al_2Si_2O_7 \cdot 2H_2O$ – каолінит; TiO_2 – діоксид титану; $MgAl_2O_4$ – алюмомагнезійні шпинелі; CaO , MgO – оксиди лужноземельних металів і под. Варто підкреслити, що формули хімічних сполук, а також номінацій на позначення якісних показників матеріалів та сировини в керамічній термінології вживаються як у словесній формі, так і у вигляді символів, які в досліджуваній терміносистемі виступають варіантами слів на основі тотожності значень понять: *глинозем* – Al_2O_3 ; *кремнезем* – SiO_2 ; *вапняк* – $CaCO_3$; λ – коефіцієнт температуропровідності; K – коефіцієнт чутливості до сушіння, P – число пластичності й ін.

У термінологічній керамічній лексиці функціують словесно-символьні терміни, що позначають назви матеріалів, готової продукції (*композит 01*, *композит 05*, *композит 09*, *кераміка ZrO_2 – 3% Y_2O_3*) або приладдя (*сито № 35*), літерні (*S-подібна тріщина*) та літерно-цифрові одиниці, що використовують для називання марки продукції (*ВО-3* – марка «білої» ріжучої кераміки; *ВОК* – марка «чорної» ріжучої кераміки і под.; морозостійка цегла – *F 15*, *F 25*, *F 35*, *F 50* та ін.; футерувальні матеріали для печей: шамотні марки «Ц» – клин торцевий: *Ц-1*, *Ц-1А*, *Ц-2*; клин ребровий – *Ц-4*, *Ц-5*, *Ц-6*; багатошамотні марки «ЦМ» – клин торцевий: *ЦМ-1*, *ЦМ-1А*, *ЦМ-2*, *ЦМ-4*, клин ребровий: *ЦМ-5*, *ЦМ-6* та ін.).

Щодо частиномовної репрезентації термінологічного словника можна спостерігати дискусії в колах провідних науковців.

Український мвознавець М.С. Зарицький підкреслює, що «іменник є основною частиною мови вираження термінологічного значення» [5, с. 63]. Схожої думки дотримується О.С. Ахманова, яка зазначає високорозвинену систему іменників в європейських мовах. Науковець підкреслює, що «основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаний іменниками» [1, с. 11].

В.П. Даниленко припускає використання різних частин мови в термінології і зазначає, що «кількість термінованих понять ширша, ніж семантичні властивості іменника як засобу вираження цих важливих понять» [3, с. 70].

Аналіз словникового матеріалу дозволив виокремити групи слів у межах керамічної термінологіки, що об'єднані спільною граматичною ознакою, синтаксичними та словотвірними особливостями: іменники (*адаптер*, *аналіз*, *бульдозер*, *вагонетка*, *густина*, *декор*, *живильник*, *заслінка*, *ізостат*, *каркас*, *лійка*, *маса*, *нагрів*, *пальник*, *решето*, *тирса*, *цегла* та ін.); прикметники, що є компонентами терміносполучень

(*авантюринова полива*, *вібраційне спікання*, *глиниста порода*, *дрібна фракція*, *кр'єрні роботи*, *кислототривка цегла*, *контрольний ролик*, *майолікові виробни*, *нефункційні випробування*, *пластична деформація*, *баштова розпилювальна сушарка*, *відносна формувальна вологість*, *грубозернисті керамічні маси*, *кам'яні керамічні виробни*, *нижня межа плинності*, *температурний інтервал спікання*, *фактичний час випалу* і под.); дієслова (*брикетувати*, *випалювати*, *набрякати*, *опіснювати*, *сортувати*, *суспендувати*, *торкетувати*, *формувати* тощо).

Терміноодиниці на позначення різноманітних ланок керамічного виробництва: назви матеріалів і сировини, процесів і явищ, дій, устаткування, професій тощо, в українській мові виражені здебільшого іменниками і мають граматичні категорії роду та числа.

У керамічній термінологічній лексиці функціують іменники чоловічого (*агломерат*, *бандаж*, *вал*, *дефект*, *згущувач*, *кєрн*, *люк*, *модуль*, *період*, *пульверизатор*, *силос*, *трепел*, *шамот* тощо), жіночого (*атмосфера*, *білість*, *вібрація*, *глина*, *дробарка*, *звивина*, *кераміка*, *майоліка*, *підкладка*, *проба*, *сировина*, *сушарка*, *цегельня* і под.) і середнього родів (*осердя*, *покриття*, *решето*, *родовище*, *середовище* та ін.), більшість яких репрезентована в керамічній термінологічній лексиці віддієслівними іменниками. Деякі з іменників позначають процес, що відбувається в результаті докладених зусиль чогось або когось (*брикетування* – *брикетувати*, *вакуумування* – *вакуумувати*, *випалювання* – *випалювати*, *компактування* – *компактувати*, *пакування* – *пакувати*, *подрібнення* – *подрібнювати*, *пресування* – *пресувати*, *спікання* – *спікати* та ін.), інші – процес під дією чинників зовнішнього середовища (*вигорання* – *вигоряти*, *набрякання* – *набрякати*, *просочення* – *просочуватися* і под.).

Здебільшого терміни-іменники кераміки змінюються за числами: *дутик* – *дутики*, *збовтувач* – *збовтувачі*, *інтервал* – *інтервали*. Але наявні винятки вживання терміноодиниць лише у формі множини. В.П. Даниленко вважає, що «таку особливість можна зазначити в речовинних іменниках, що за природою не можуть мати множини, тому поява форми множини в них продиктована необхідністю підкреслити сорт або вид цієї речовини» [3, с. 192]. Форму множини мають терміни керамічного виробництва, що називають сировину та допоміжні речовини (*абразиви*, *активатори*, *аттрітори*, *бентоніти*, *гранули*, *домішки*, *електроліти*, *класифікатори*, *колоїди*, *мастила*, *оксиди*, *пасти*, *порошки*, *сіалони*, *сорбенти*, *спо-*

луки, топники і под.). Менш чисельною є група термінів – назв деталей приладдя й устаткування (бігуни, вальці, човники, лопаті, муфелі, наважки, порожнини, рольганги, сита тощо).

Іменники в складі керамічної термінологічної лексики не лише функціують у вигляді однокомпонентних номінацій, але й виступають ядром складених термінів, утворюють полікомпонентні одиниці (*атмосферостійка полива, високодисперсні глини, загальна пористість, вхідна зона печі, крихкий стан глини, осадкові гірничі породи, максимальний ступінь спікання матеріалів, штучний спосіб оброблення глини* і под.).

Прикметники в термінології керамічного виробництва не вживаються окремо, а виступають у складі багатокомпонентних сполук, називають якісні або функційні характеристики, вказують на приналежність до чогось (*барабанна сушарка, експлуатаційні якості, кульовий млин, пресовий тиск, гранулометричний склад глини, кінцева температура випалу, мозаїчні плитки для підлоги* та ін.). Знаходимо також приклади уживання віддієслівних прикметників (*відформована плитка, завантажувальна камера, розвантажувальне вікно, розмелювальні домішки, розпилювальна сушарка, розрізні матриці* та ін.).

Для позначення дій та процесів керамічна термінологія послуговується дієсловами. «Дієслова-терміни творяться лексико-семантичним способом шляхом спеціалізації окремих значень полісемантичного дієслова. У такому разі при дієслові є слово-детермінант, що надає значенню дієслова термінованого характеру» [5, с. 68]. У словнику керамічних термінів представлені такі дієслова: *декорувати, класифікувати, молоти, нагрівати, поливувати, різати, спіснювати* та ін.

Необхідно виокремити в групу низку термінів-епонімів, наявних у керамічній термінологічній лексиці. Як зазначив М.С. Зарицький, «термін-епонім – окремих вид словесного термінотворення» [4, с. 62]. Д.С. Лотте називає їх «прізвиськовими» термінами і вбачає у використанні епонімів як позитивний, так і негативний моменти, оскільки такі терміни не викликають жодних асоціацій та не відображають зв'язок певного поняття з іншим [8, с. 53].

Терміни-епоніми керамічної галузі, що містять власні імена, можна класифікувати так:

– терміни-епоніми на позначення приладдя, обладнання (*віскозиметр Воларовича, віскозиметр Енглера, лічильник Культера, прилад типу Вейлера-Рейндера, сітка Франка* й ін.);

– терміни-епоніми для вираження показників, критеріїв (*модуль Вейбула, модуль Юнга, критерій Біо* і под.);

– терміни-епоніми на позначення способів та методів (*пресування методом Оліветті, спосіб Аттерберга, тричленна класифікація глини за Рутковським* тощо);

– терміни-епоніми для називання якісних характеристик (*твердість за Кнутом, твердість за Роквеллом* та ін.).

Висновки. Отже, структурно-граматична характеристика термінів керамічної галузі дозволила визначити, що керамічна термінологія послуговується як багатокомпонентними й однокомпонентними одиницями, вираженими іменниками, прикметниками (у складі багатокомпонентних сполук, ядром яких є іменник) та дієсловами для позначення дій та процесів керамічного виробництва, так і термінами-символами. Вважаємо перспективним подальше дослідження структурної організації української керамічної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стереотип. М., 1969. 608 с.
2. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение: учебн. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2008. 304 с.
3. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1977. 246 с.
4. Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. К.: ІВЦ «Політехніка»; ТОВ «Періодика», 2004. 128 с.
5. Кочан І.М. Словотвірні норми і термінологія. *Термінологічний вісник: збірник наукових праць* / відп. ред. В.Л. Іващенко. К.: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. 2 (1). 223 с.
6. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
7. Лотте Д.С. Как работать над терминологией: основы и методы / пособие сост. по тр. Д.С. Лотте и Комитета научно-технической терминологии АН СССР. М.: Наука, 1968. 76 с.
8. Рождественская С.В. Структурно-семантическая организация керамической терминологии в английском и русском языках: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Пятигорск, 2009. 186 с.
9. Общая терминология. Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. М.: Наука, 1989. 246 с.

10. Термінологічна лексика в системі професійного мовлення: Методичні вказівки та завдання для самостійної роботи студентів з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» / укл.: Г.Л. Вознюк, С.З. Булик-Верхола, М.В. Гнатюк, Н.І. Голубінка, Н.З. Дрівко, З.Й. Куньч, О.Г. Литвин, І.Б. Ментинська, Г.В. Наконечна, А.Я. Середницька, Ю.В. Теглівець, І.Д. Шмілик. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 92 с.

УДК 811.161.2'272

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ, А ТАКОЖ ПРОПАГАНДА ТА ПОШИРЕННЯ УКРАЇНІСТИКИ ЗА КОРДОНОМ: ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

STATE LANGUAGE POLICY REALIZATION IN UKRAINE, PROPAGANDA AND SPREAD OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ABROAD: PROBLEMS, TASKS AND PERSPECTIVES

Лизанець П.М.,
*доктор філологічних наук, заслужений професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри угорської філології
Ужгородського національного університету*

Статтю присвячено функціонуванню української мови серед національних меншин Закарпаття, особливо угорців. У цьому зв'язку значна увага приділяється створенню підручників з української мови в національних школах, двомовних словників, написанню книжок для читання українською мовою та покращенню матеріально-технічної бази. Автор торкається проблеми поширення української мови за кордоном, її вивчення і викладання, місця серед інших мов та ролі в житті українців, що проживають в Україні і за її межами. На прикладі Центру гунгарології, який функціонує в Ужгородському національному університеті, пропонується створити такий самий за кордоном для дослідження української мови та літератури.

Ключові слова: українська мова, національні меншини, угорці, українці, Центр гунгарології.

Статью посвящено функционированию украинского языка среди национальных меньшинств Закарпатья, особенно венгров. В этой связи большое внимание уделяется изданию учебников по украинскому языку в национальных школах, двуязычных словарей, книг для чтения на украинском языке и улучшению материально-технической базы. Автор касается проблемы распространения украинского языка за рубежом, его изучения и преподавания, места среди других языков и роли в жизни украинцев, живущих в Украине и за её пределами. На примере Центра гунгарологии, функционирующего в Ужгородском национальном университете, предлагается создать ему подобный за границей для исследования украинского языка и литературы.

Ключевые слова: украинский язык, национальные меньшинства, венгры, украинцы, Центр гунгарологии.

The paper deals with the Ukrainian language functioning among the national minorities of Transcarpathia, mostly the Hungarians. In this respect much attention is paid to printing the Ukrainian language textbooks, bilingual dictionaries, reading books in Ukrainian and technical equipment usage. The author touches upon the problem of the Ukrainian language spreading abroad, its learning and teaching, place among other world languages and its role in the lives of the Ukrainians living in and outside Ukraine. On the example of the Hungarological centre functioning at Uzhhorod national university, it is suggested to create the similar one abroad for the study of Ukrainian language and literature.

Key words: Ukrainian language, national minorities, the Hungarians, the Ukrainians, Hungarological centre.

Постановка проблеми. У цій статті зараз не будемо торкатися теми про роль і місце української мови в Україні, хоч це питання і в наш час є дуже важливим, актуальним і водночас дивним, адже ж дехто запитає таке: як це розуміти, що у соборній Україні немає єдиної державної мови? На папері є, але насправді немає. Вирішення цього питання дуже чітко, вдало і науково обгрунтовано

у монографії члена-кореспондента НАН України О. Ткаченка і стисло викладено у дев'яти пунктах на шести сторінках у підрозділі «Чи можуть бути в Україні дві загальнодержавні мови?». Автор доходить висновку, що «душею кожної держави є нація, в Україні – українська...» [11, с. 272], а ми добре знаємо, що необхідною умовою існування нації є її національна мова, яка в Україні